

VAKAYİ-İ TIBBİYE MECMUALARINDA BAYBURT SANCAĞI'NIN TOPOĞRAFYASI *Topography of Bayburt Sanjak in Vakayi-i Tibbiye Periodicals*

Zeynep SALMAN

Lisansüstü Öğrenci (Yüksek Lisans), Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi ve Etik, Zeyzeyslmn374@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9864-3156>

İbrahim TOPÇU

Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bölümleri, Tıp Tarihi ve Etik, ibrahim.topcu@sbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7685-8597>

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 11.12.2023
Kabul/Accepted: 25.01.2024

DOI: 10.51592/kulliyat.1402941

Anahtar Kelimeler

Vakayi-i Tibbiye, Tıp tarihi, Topoğrafya, Bayburt.

Keywords

Vakayi-i Tibbiye, History of medicine, Topography, Bayburt.

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nda bilimsel konulara yönelik süreli yayın tarihi incelediğinde *Vakayi-i Tibbiye* mecmuasının tıp ve bilim tarihi açısından önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. İlk modern tıp okulumuzun matbaasında, 1849 yılında Osmanlı Türkçesi ile basılmaya başlanan mecmua, ilk Türkçe tıp mecmuamız olarak kabul edilmektedir. Süreli yayınlar, yayımlanmış oldukları dönemlerin inceleme ve değerlendirilmesinde birincil kaynak statüsündedirler. Bu çalışmanın amacı, *Vakayi-i Tibbiye* mecmualarında Bayburt ilinin tıbbi topoğrafyasına yönelik kaleme alınan bölümün incelenmesi ve elde edilen bilgilerin değerlendirilmesidir. Çalışmada IBB Atatürk Kitaplığı'nda bulunan *Vakayi-i Tibbiye* mecmuasının toplam 161 sayısı gözden geçirildi. Mecmuanın 103 numaralı sayısında bulunan "*Bayburt sancağının topoğrafyasıdır*" adlı başlığı incelemeye alındı. İncelenen bölümde Bayburt'a dair coğrafya, tarih, iklim, tarım, sosyal yaşam, tıp gibi çeşitli alanlarda veriler tespit edildi. Bu alanlar içinde özellikle 19. yüzyılda Bayburt'ta bulunan bir Osmanlı tabibinin hala klasik dönem tıp öğretilerine itibar göstermesi gibi tıp alanından önemli bazı sonuçlara varılmıştır. Anadolu'nun kadim şehirlerinden biri olarak Bayburt'un mevcut tarihi bilgilerine, *Vakayi-i Tibbiye* mecmualarından elde edilen verilerle yeni katkılar sunulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

When the history of periodicals on scientific subjects in the Ottoman Empire is analysed, it is seen that the *Vakayi-i Tibbiye* periodical has an important place in the history of medicine and science. The periodical, which started to be printed in Ottoman Turkish in 1849 in the printing house of our first modern medical school, is considered the first Turkish medical periodical. Periodicals have the status of primary sources for the analysis and evaluation of the periods in which they were published. The aim of this study is to examine the section on the medical topography of Bayburt province in *Vakayi-i Tibbiye* periodicals and to evaluate the information obtained. In the study, a total of 161 issues of the *Vakayi-i Tibbiye* periodicals in IBB Atatürk Library were reviewed. The section titled "*Topography of Bayburt Sanjak*" in issue 103 of the periodical was analysed. In the examined section, data on Bayburt in various fields such as geography, history, climate, agriculture, social life and medicine were identified. Within these fields, some important conclusions have been reached, especially in the field of medicine, such as the fact that an Ottoman physician in Bayburt in the 19th century still respected the medical teachings of the classical period. As one of the ancient cities of Anatolia, new contributions to the existing historical information of Bayburt have been tried to be presented with the data obtained from *Vakayi-i Tibbiye* periodicals.

Atıf/Citation: Salman, Z.;Topçu, İ. (2024), "Klasik Türk Şiirinde Anlam-Bağlam İlişkisine Bir Sâkî-nâme Örneği", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 23(Nisan), 69-85.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Zeynep Salman, Zeyzeyslmn374@gmail.com

GİRİŞ

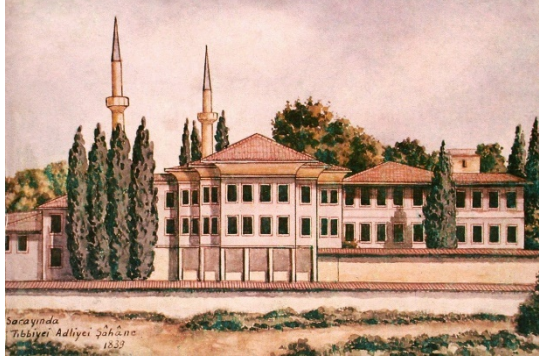
Klasik dönem Osmanlı tıbbı, takipçisi olduğu İslam medeniyetinde de olduğu üzere büyük ölçüde Galenos (MÖ. 129-216)'un humoral tıp patolojisi öğretileri üzerine inşa edilmiştir (Aydın 2018: 33-55; Shefer-Mossensohn 2018: 163). Bu öğretilerde anâsır-ı erbaa olarak bilinen hava, su, ateş ve toprak kâinatın temel unsurları olarak görülürken bunların insan bedenindeki yansımaları diyebileceğimiz dört hılt olan kan, sarı safra, kara safra (sevda) ve balgam ise ahlât-ı erbaa olarak isimlendirilmektedir. Hekimler, tıbbi uygulamalarını ve tedavi yöntemlerini, dört hıltın dengede olmasını merkeze alarak inşa etmişlerdir. İnsanın bedeninde bulunan bu dört sıvının dengesi herhangi bir sebeple bozulursa hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Klasik Osmanlı tıp kitaplarında bu dengenin sağlanması çevre ve hava, bedenin hareketi ve dinlenmesi, uyuma ve uyanıklık, yiyecek ve içecekler, istifrağ (boşaltma) ve ihtibas (tutma) ve en nihayet duygular olmak üzere esbab-ı sitte-i zaruriye denilen birtakım etkenlere bağlı kılınmıştır. (Aydın 2018: 33-55). Geleneksel galenik tıbbın temel kabulleri, modern tıbbın Osmanlı hekimleri tarafından tam olarak benimsenmesine kadar Osmanlı tıbbının temel yapıtaşlarını oluşturmuştur.

Modern anlamda ilk tıp okulumuz ise Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin (ö. 1834) girişimleriyle, 14 Mart 1827 tarihinde Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağı'nda kurulmuştur. *Dâr-üt-Tıbb-ı Âmire (Tıbhâne-i Âmire)* adını taşıyan okul, temelde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adıyla kurulan yeni ordunun hekim ve cerrah ihtiyacını karşılayabilme amacıyla açılmıştır (Özbay 1976: 40-68; Yıldırım 2010: 257-275). Bu okulda hekimlik ve cerrahlik eğitimleri ilk yıllarda aynı binada devam etmiş ise de 9 Ocak 1832 tarihinde Değirmenkapı bölgesi Hastalar Odası Hastanesi'nde *Cerrahhâne-i Mamûre* adında bir cerrahhane açılarak cerrahlik eğitimi ayrı bir binaya taşınmıştır (Yıldırım 2010: 257-275). Bu iki bölüm dört yıl sonra Sarayburnu'ndaki Otlukçu Kışlası'nda *Mekteb-i Tıbbiye* adıyla tekrar birleştirilmiştir (Özbay 1976: 40-68).

Yıllar geçtikçe hekim ve cerrah ihtiyacının istenilen düzeyde karşılanamamış olması ve tıp eğitiminde yeni ve daha büyük bir binaya ihtiyaç duyulması nedenleriyle *Mekteb-i Tıbbiye*, 1838 yılında Galatasaray'daki Enderun Ağaları Mektebi yerleşkesine taşınmıştır (Ataç 1996:1-26; Yıldırım 2010: 257-275). Mektebin adı 1839 yılında "*Dar-ül-ulum-ül Hükmiye-i Osmaniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne*" olarak değiştirilmiştir (Ataç 1996: 1-26). Fakat okul, *Mektebi-i Tıbbiye-i Şâhâne* veya *Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye* isimleriyle de anılmıştır (Yıldırım 2010: 257-275).

Yurt dışından hocalar ve yeni tıbbı dair kitaplar getirmek dahil birçok yeniliğin yaşandığı bu dönemde, *Mektebi-i Tıbbiye-i Şâhâne* bünyesinde bir matbaanın da açıldığı ve faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Dinç 2003: 4-6). Nitekim ilk Türkçe tıp mecmuası olarak kabul edilen *Vakayi-i Tıbbiye*'nin basımı da yine tıbbiyenin bu matbaasında gerçekleştirilmiştir (Dereköy 2016: 23).

Şekil 1: Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne (Süheyl Ünver'in yaptığı çizim)

[Kaynak: Sarı 2004: 2. Erişim Tarihi 23.01.24]

Mecmuanın yayın hayatına başlaması, Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın (ö. 1854) çabaları sonucunda gerçekleşmiştir. Abdülhak Molla, tıp alanında ilerlemenin Tıbbiye'deki hocaların gelişmelerine bağlı olduğuna dair meramını Sadaret'e iletmiştir. Bu beyanda ayrıca mecmuanın, memleket ve yurt dışındaki tıbbi olayları açıklamak, halkı sağlık alanında bilgilendirmek, onları kolay uygulanacak bilgilerle donatmak ve bazı ilaçları hekimlere tanıtmak gibi amaçlarla çıkarılmak istendiği de ifade etmiştir (Varlık 1985: 112-125). Sunulan gerekçelerin Sultan Abdülmecid tarafından olumlu karşılanması neticesinde 25 Mart 1849 tarihinde birinci sayısı yayımlanan *Vakay-i Tıbbiye*, ilk Türkçe tıp mecmuası olarak tarihe geçmiştir (Dereköy 2016:23; Varlık 1985: 112-125).

Bu dönemde mecmuada basılacak yazılar, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nâzırlığı'ndan Sadaret'e gönderilmiş ve padişahın onayından geçtikten sonra yayımlanmıştır (Varlık 1985: 112-125). Osmanlı İmparatorluğu'nda bu tarihlerdeki süreli yayınların birçoğu yabancı dilde yayımlanırken ilk sayıdan itibaren Türkçe olarak basılan *Vakay-i Tıbbiye*, yalnızca tıbbi açıdan değil toplumun ilerlemesine katkı sunması bakımından da ayrı bir öneme haizdir (Çınar 2002: 1).

Osmanlı-Türk süreli yayınların bibliyografyası ve kataloğuna yönelik yapılan çalışmada *Vakay-i Tıbbiye'nin* on beş günde bir yayımlandığı ve tıp, cerrahlik, doğum, eczacılık gibi konuları içerdiği bildirilmektedir (Duman 2000: 911). Süreli yayınların incelendiği başka bir çalışmada ise, 1 Cemaziyülevvel 1265 (25 Mart 1849) tarihinde ilk sayısı yayınlanan mecmuanın *I. Vakay-i Tıbbiye*; 6 Mart 1296 (18 Mart 1880) yılı itibariyle aynı adla tekrar yayın hayatına başlayan mecmuanın ise *II. Vakay-i Tıbbiye* olarak isimlendirildiği görülmektedir. Çalışmada *I. Vakay-i Tıbbiye'nin* iki sütun olarak basıldığı, sayfalarının numarasız olduğu, 12. sayısının beş, diğer sayıların ise dörder sayfa olarak basıldığı ifade edilmektedir. *I. Vakay-i Tıbbiye* tahminlere göre 21 sayı yayımlandıktan sonra yayın hayatına ara vermiştir. İlk sivil tıp okulumuz olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye tarafından otuz yıl aradan sonra tekrar *Vakay-i Tıbbiye* adıyla basılmaya devam etmiştir. Bu mecmua yukarıda da zikredildiği üzere literatürde *II. Vakay-i Tıbbiye* olarak isimlendirilmektedir. Son sayısının çıkarıldığı tarih net olarak belirlenememiş olsa da İstanbul kütüphanelerinde mecmuanın en son 17. senesine ait sayılarına ulaşılmıştır. Mecmuanın yazarları arasında Besim Ömer (ö.1940), Hüseyin Remzi (ö.1896), Rıza Tevfik (ö.1949) gibi dönemin birçok tanınan hekiminin yer aldığı ifade edilmektedir. (Dinç Özkan 1989: 165-186).

Sürelî yayınlar bir medenîyetin bilgi birikimini en iyi yansıtan araçlardan biri olduklarından, *Vakayi-i Tıbbiye* mecmuaları da farklı bakış açısıyla bu anlamda ayrı bir öneme sahiptir. Literatürümüz incelendiğinde *Vakayi-i Tıbbiye* mecmuaları özelinde bu tür bilimsel bir incelemenin yapıldığı çok az çalışmaya rastlanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, *Vakayi-i Tıbbiye* mecmualarında Bayburt ilinin tıbbî topoğrafyasına yönelik kaleme alınan metnin incelenmesi ve verilen bilgilerin değerlendirilmesidir. Bayburt, kuruluşu M.Ö 3000-2500 yıllarına dayanan Anadolu'nun köklü geçmişe sahip bir bölgesi olarak araştırılmayı hak eden şehirlerimizin en önemlilerinden birisidir (Uçar 1998: 1). Çalışmamızda, Bayburt ilinin günümüzden yaklaşık 140 yıl öncesine ışık tutulması ve ayrıca Osmanlı Devleti'nin bu müstesna bölgesinin çeşitli toplumsal özelliklerine dair yeni bilgilerin gün yüzüne çıkarılması hedeflenmektedir.

MATERYAL METOT

Tıp tarihi alanına dair çalışmalarda sürelî yayınların incelenmesi, dönemin tıbbî alt yapısının, sağlık problemlerinin, sosyal hayatının ve sağlık politikalarının vs. anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. *Vakayi-i Tıbbiye* mecmualarında Bayburt ilinin tıbbî topoğrafyasına yönelik verilen bilgilerin değerlendirildiği bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Doküman analizi nitel araştırma yöntemlerinden biridir ve yazılı metinlerin ayrıntılı olarak irdelenmesine dayanmaktadır. Çalışmamızda elde edilen doküman ayrıntılı bir şekilde okunarak verilerin tasnifi ve değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Bu bağlamda araştırma materyaline ulaşabilmek için sürelî yayınların kategorize edilip elektronik ortama aktarıldığı İBB (İstanbul Büyükşehir Belediyesi) Atatürk Kitaplığı'nın çevrimiçi platformunda "Vakayi-i Tıbbiye" anahtar kelimesiyle arama yapılmıştır (Atatürk Kitaplığı 10.10.23). Kitaplıkta Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan *I. Vakayi-i Tıbbiye* mecmuasının ilk 15 sayısına, *II. Vakayi-i Tıbbiye* mecmuasının ise ilk 146 sayısına erişim sağlanmıştır. Ulaşılan 161 sayı tek tek incelenerek Van, Halep, Burdur, Bayburt olmak üzere dört farklı coğrafyaya ait tıbbî topoğrafya bölümlerinin varlığı tespit edilmiştir. Bu başlıklardan mecmuanın *Şa'bân 2 Sene-i Karye [1]301 / Mayıs Rûmî 15 Sene-i Şemsiyye 1300 (27 Mayıs 1884)* tarihli 103. sayısının "*Bayburt sancağının topoğrafyasıdır*" adlı başlığı incelenmeye alınmıştır. Mecmuadaki rûmî ve hicrî tarihlerin günümüze aktarımında Türk Tarih Kurumu'nun Tarih Çevirme Kılavuzu'ndan yararlanılmıştır (TTK 28.10.23).

Konu bütünlüğünün açıklık kazanması için ilgili kısımlardan doğrudan alıntılar yapılmış ve bu bölümlerde orijinal metne bağlı kalınarak basit transkripsiyon kuralları uygulanmıştır. Metinde Arapça ve Farsça kelimelere ait uzun sesliler "â", "î", "û", şeklinde; kaf (ق (gayın (غ ve dad (ض harflerinden sonra gelen uzun sesliler "â", "î", "û" şeklinde yazılmıştır. Kelime ortasında ve sonunda bulunan ayn (ع) harfi (') ile (ء) hemze harfi (') ile ve sonu "b" harfi ile biten Türkçe kelimeler "p" harfi ile gösterilmiştir. Doğrudan alıntı yapılmayan verilerin paylaşımında ise Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler Türk Dil Kurumu'nun imlâ kılavuzundan kontrol edilmiştir (TDK 28.10.23). Bazı kelimelerin anlamı ve okunuşunun tam olarak belirlenmesi için Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat eserine ek olarak online platformda yer alan ayrı bir sözlük programı daha kullanılmıştır (Devellioğlu 1997; Kelime.com 28.10.23). Çalışmanın son aşamasında ise elde edilen

veriler değerlendirilmeye alınıp yorumlanmıştır. Çalışmada etik kurul onayına ihtiyaç olmadığı için bu konuda herhangi bir işlem yapılmamıştır.

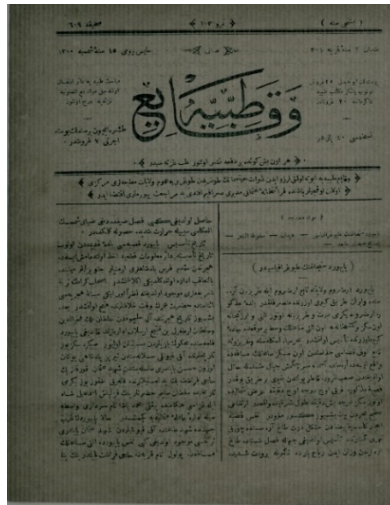
BULGULAR

1. Vakayi-i Tıbbiye 103. Sayı Kapak Sayfası Şekil Analizi

İBB Atatürk Kitaplığı'nda Vakayi-i Tıbbiye'nin 2 Şaban 1301/ 15 Mayıs 1300 tarihleriyle kayıtlı ve 103. sayı olarak arşivlenen sayısının miladi olarak 27 Mayıs 1884 yılına ait olduğu tespit edildi (Atatürk Kitaplığı 10.10.23; TTK 28.10.23). Sayının ilk sayfasının bir nevi kapak sayfası görevi gördüğü anlaşıldı. Toplam sekiz sayfadan oluşan nüshanın içindekiler kısmına geçilmeden önce sayfanın baş kısmının siyah yatay çizgilerle derginin adının ve bazı ek açıklamaların yazıldığı bir bölüme ayrıldığı görüldü. İlk sayfanın en üst kısmında sayının beşinci seneye ait ve 103. numara ile kayıtlı olarak 609. sayfadan başladığı tespit edildi.

İlk yatay siyah çizginin hemen altındaki satırda ise mecmuanın basıldığı hicri (*Şa'bân 2 Sene-i Karye [1]301*) ve rumi (*Mayıs Rûmî 15 Sene-i Şemsiyye 1300*) tarihlere ek olarak mecmuanın salı günü basılmış olduğu bilgisi elde edildi. Mecmua adının, iki çizgiyi ortalayarak bölümde hat yazısı ile yazılmış olduğu görüldü. Bu bölümün yan kısımlarında senelik abone bedelinin 25 kuruş olduğu fakat yalnızca tıbbiye mensupları için 20 kuruşa indiği ve tek nüshanın fiyatının ise 40 para olduğuna yönelik açıklamaların yapıldığı tespit edildi. Ayrıca taşra için mecmuanın bir senelik posta ücretinin 7 kuruş olduğu görüldü. İçindekiler kısmının hemen öncesinde mecmuanın on beş günde bir yayımlandığı ve abone olmak isteyenlerin nereye müracaat etmeleri gerektiğine yönelik bilgilerin verildiği tespit edildi. Bu bölümlerin ardından "*Mevâdd-ı Müncerice*" bölümüne geçilerek mecmuanın bu sayısının ihtiva ettiği başlık isimleri sıralanmıştır. Çalışmada incelemeye alınan bölümün, sayının ilk başlığı olduğu görülmektedir (*Şekil 2*). 609. sayfadan başlayan "*Bayburd sancağının topoğrafyasıdır*" adlı bölümün, 613. sayfada son bulduğu ve yazının Bayburt liva tabibi Ali Rıza (ö. 19.yy.) tarafından kaleme alındığı tespit edilmiştir (*Şekil 3*).

Şekil 2: Vakayi-i Tıbbiye 103. Sayı Kapak Sayfası

[Kaynak: Atatürk Kitaplığı. Erişim Tarihi 10.10.23]

Şekil 3: Bayburt Sancağının Topoğrafyasıdır Yazısının Bitiş Sayfası

[Kaynak: Atatürk Kitaplığı. Erişim Tarihi 10.10.23]

2. Vakayi-i Tıbbiye 103. Sayı “Bayburt Sancağının Topoğrafyasıdır” Başlığı İçerik Analizi

İncelemeye alınan dokümanın tamamı okunmuş, basit transkripsiyonu tamamlanmış ve bilgiler içeriklerine göre sınıflandırılarak farklı başlıklar halinde verilerin kategorizasyonu yapılmıştır.

2.1. Coğrafi Konum

Bayburt iline dair verilen topoğrafya bilgileri ilk olarak bölgenin coğrafi koordinatları ve komşu illerine yönelik verilen bilgilerle başlamıştır. 19. yüzyıl sonlarında Bayburt'a ait bir harita Şekil 4' te gösterilmektedir (Özger 2007:440). Bayburt, Erzurum ve Trabzon vilayetlerinin arasında İran yolu üzerinde bir sancak olarak Erzurum'a yirmi dört, Trabzon'a otuz altı, Erzincan'a on sekiz Gümüşhane'ye on altı saatlik bir mesafededir. Karadeniz'e Trabzon'un Of kazası hizasından 18 saatlik bir mesafede olduğu ancak aralarına dağların set çekmesi münasebetiyle gidilmesi zor bir katır yolundan başka yolun olmadığı belirtilmiştir. Bayburt'un coğrafi koordinatları ve irtifası şu şekilde ifade edilmiştir: “Kasaba-i mezkûre kırk üç derece üç dakika arz-ı şimâlîde otuz sekiz derece beş dakika tûl-i şarkîyyede vâkî'dir irtifâ'î sath-ı bahrden bin beş yüz kûsûr metredir.” Kasaba dört dağ arasında, Çoruh Nehri kenarında kuruludur ve kış mevsiminde dağlık bölgelerden esen rüzgarlar bölgenin soğumasına neden olmaktadır.

[Şekil 4: 19. Yüzyıl Sonlarında Bayburt Haritası]

[Kaynak: Özger 2007: 440]

2.2. Tarihi Bilgiler

Bayburt'un kuruluş tarihi kesin olarak belirlenemese de milattan önce Pers padişahlarının ve farklı medeniyetlerin de bu bölgede bulunmuş olduklarına dair bilgi paylaşılmıştır. Bayburt'ta Ashab-ı Kiram'dan kimselerin türbelerinin bulunması, Hz. Ömer'in hilafetinde Bayburt'un fethedilmesi ile açıklanmakta ve devamında şehrin bir dönem Selçuklu sultanları idaresinde olduğu ifade edilmektedir: *"On iki sene-i hicriyesi esnâsında hazret-i Ömer'in vakt-i hilâfetlerinde feth olunmuşdur ba'dehû beş yüz târîh-i hicretinde âl selçuktan Sultân Melik Fahreddîn ve Sultân Ertuğrul bin Kılıçarslan idârelerinde kaldığı Bayburd kal'asında mahkûk yazılardan müstebân oluyor."*

Akkoyunlu sülalesinden Uzun Hasan (ö.1478)'in silsilesinden Şehit Osman (ö.?)'in bu bölgede şehit olduğu bilgisi verilmiştir. Ayrıca hala şehrin batı bölgesindeki şehit dağında Şehit Osman türbesinin varlığından bahsedilmiştir. Şehrin Osmanlı idaresine girmesi ise şu şekilde ifade edilmektedir: *"Dokuz yüz yigirmi târihinde Sultân Selîm hazretlerinin Kızılbaş İsmâ'îl Şâh ile gazâsı hengâmında Bıyıklı Mehmed Pâşâ nâm serdârı vâsıtasıyla idâre-i âdle-i osmâniyeye geçmiştir."* (Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ 1884a).

2.3. Nüfus Yapısı ve Kuruluşlar

Şehre altı saat uzaklıkta olan bir köyde eski dönemlerden kalma bir cami, medrese ve imarethane bulunduğu ve Akkoyunlular zamanında bu vakıfta talebelere fodula ve çorba pişirildiği, talebelerin burada ilim öğrenmiş oldukları ifade edilmiştir (Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ 1884a-1884b) Bayburt şehrine ait nüfus ve mevcut olan kuruluşların bilgisi ise şu şekilde ifade edilmiştir:

"Mü'essesât-ı Bayburd kasabası Çoruk Nehri'nin iki tarafında te'sîs olunarak umûmen bin sekiz yüz hâne mevcûd olup üç yüzden mütecâviz Ermeni ve otuz Rum ve kûsûr bin beş yüzü İslâm hânesidir dokuz câmi'-i şerîf on tekve ve zâviye bir aded rüştiye ve altı aded sıbyân mektebi ve üç aded medrese mevcûd olup ulûm-i Arabiyye tedrîs olunmaktadır iki aded Ermeni kilisesi ve bir Ermeni ve Rum sıbyân mektepleri vardır dört aded hamâm otuz dört hân üç yüz elli beş dükkân bir de yağhâne ve kasâbhâne

üç aded yedişer taşlı değirmen ve Çoruk Nehri üzerinde dört aded muhkem köprü mevcûddur kazâ dâhilinde yüz yetmiş iki karyede yedi bin hâne mevcûd olup on yedi bin nüfûs İslâm dört bin Ermeni altı yüz nüfûs Rum ahâli mevcûddur İslâmîların ekserîsi hanef'ül-mezheb olup birkaç karyede İslâm şeklinde şeytânperest yezîd-i kürtler bulunuyor."

Devamında ise şehrin iç bölgelerinde ve çevre dağlarında kibar-ı sahabe-i nübüvvetten olan çeşitli zatların türbelerinin olduğu bildirilmiştir.

2.4. Mevsim ve Yaşam Koşulları

Mecmuada Bayburt'un iklim ve mevsimlerine ait bazı özellikleri de paylaşılmıştır. Bayburt'un irtifa özelliği ve çevresinin dağlar ile çevrili zirvelere sahip olması bölgenin soğumasına neden olmaktadır. Bilgilere göre dört buçuk aydan daha uzun olarak bölgede kış mevsimi yaşanmaktadır. Kar tüm kış boyunca şehre hâkim olmaktadır. Bu mevsimde havanın çoğunlukla kapalı olduğu ve devamında hava sıcaklığının bu mevsimde -14 dereceye kadar düşebildiği şu cümle ile ifade edilmiştir: *"Fas-ı şitâda santigrat termometresi tahtü'l-sıfır on dört dereceye kadar tenezzül etmektedir."*

İlk bahar ve sonbahar mevsimleri özelliklerini ancak senenin yarı zaman diliminde gösterebilmektedir. Bölgede mayıs ve haziran aylarında yoğun yağmur yağışlarının olduğunu, ağustos ve eylül aylarının ilk günlerinde havanın açık olduğu ifade edilmiştir. Şehri çevreleyen köylerde ağaçların olmaması bu bölgede rutubetin yok hükmünde olmasına neden olduğu belirtilmiştir.

Şehirden geçen Çoruh Nehri şiddetli biçimde aktığı için nehirde su birikintilerinin meydana gelmediği, bataklığa dönüşmediği ve bölgede pirinç yetiştiriciliği yapılmadığı için kokulu su birikintilerinin oluşmadığı belirtilmiştir. Bu durumlar Bayburt'un havasını olumsuz olarak etkilemese de sokakların temizlikten yoksun olması ve evlerin sıhhate uygun inşa edilmemesi insan sağlığını olumsuz olarak etkilediği anlaşılmaktadır: *"Derûn-i şehirde gerek hâne ve gerek câdde ve sokâklar bi's-şekliye nezâfet ve tahâretten ârî olup islâhı dahi nâ-kâbil hükmündedir şöyle ki hâneler mütesâviyen kavânin-i sıhhate gayr-ı mutâbık olarak inşâ olunmuştur."* Devam eden açıklamalarda bölgedeki çoğu evin tavan ve döşemelerinin ahşap olmadığı, tavanların her biri iki arşın yüksekliğindeki kerestelerin dizilmesiyle oluşturulduğu ve üzerinin yağmur suyunu geçirmeyecek derecede kalın toprak ile örtülerek inşa edildiği ifade edilmektedir (Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ 1884b).

Ayrıca hanelerin mimari yapılarının hane sahiplerinin zengin, orta gelirli ve düşük gelirli olma durumlarına göre değişebildiği belirtilmektedir. Orta gelirli hanelerin mutfaklarında ocak bulunmayıp onun yerine tandır bulunduğu ve tandır ateşinin göz hastalıklara sebep olduğundan özellikle bahsedilmiştir: *"Odanın vasatında bir metre umkunda yarım metre vüs'atında (tândır) ta'bîr olunan hufreden ibârettir ki (lavask) ta'bîr olunan yufka ekmek ve me'kûlât-ı sâirelerini onda tabh ederler âtîde beyân kılınacağı vechle âteş yakıldığı vakitte etrâfına takarrüb olunamayacak derecede alev-efşân harâret-i şedîde neşr eylediğinden emrâz-ı ayniyye husûlüne sebeb-i kavîdir."*

Hanelerin kapılarının bir tarafı basmalık denilen hayvan gübrelerinin toplandığı yere diğer bölümü ise küllük denilen bölüme ayrılmış haldedir. Gübreler ilkbahar aylarında kar suyu ile çamur haline geldikten sonra dörtgen

şekilde kesilip kış mevsiminde kullanılmak üzere kurumaya bırakılmaktadır. Hanelere yakın bulunan basmalık ve küllüklerin havanın sağlıklı yapısını olumsuz etkileyeceği ve özellikle de yaz mevsiminde bu durumun bazı zararlara sebebiyet vereceği hekim tarafından öngörülmüştür. Evlerin yapısal özelliklerinin başka olumsuz özellikleri de şöyle ifade edilmiştir: *“Hânelerin damları sokâk ile müsâvî irtifâ’ide olup sokâkdan mürûr ve ubûr esnâsında ekseriyâ damlar üstünden dahi gidildiği ve damda vâki’ bâca deliklerinin ekserîsi açık bulunduğu cihetle dikkat olunmadığı hâlde bâca deliğinden düşüleceği tabî’ ve mühlikdir bu sebeple çocuklar dam üzerinde oynarken delikten düşerek bu sene altı adedinin el ve ayakları şikest olmuş ve iki adedi dahi vefât etmiştir.*

2.5. Nehir ve Madenler

Şehrin mevcut bazı çaylarının Çoruh Nehri ile birleştiği ve farklı birçok suyla daha birleşerek en son Karadeniz’e döküldüğü belirtilmektedir. Ayrıca bakır, yağlı cinsten kömür ve mermer madenlerinin bölgedeki varlığından bahsedilmiştir (Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ 1884c).

2.6. Tarım

Bayburt ormanlarında çam, pelit, ardıç, kavak, kayın, söğüt ağaçlarının bol olduğu ve bölgede odun ve kerestenin bu sebeple ucuz olup çevre illere götürülüp satıldığı ifade edilmiştir. Bayburt’ta meyve olarak siyah erik ağacından başka meyve ağacının yetişmediği ancak Bayburt’a bağlı başka bir kazada üzüm, elma, armut, zerdali, şeftali, dut, ayva, muşmula, ceviz, kestane ve erik gibi pek çok farklı meyvelerin bol bir şekilde bulunduğu bildirilmiştir (Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ 1884c-1884d).

Bayburt arazisinin kuvvetli ve verimli ovalardan oluştuğu, bu bölgede buğday, arpa, çavdar, sarı baş yulaf, küşne, darı gibi birçok bitkinin yetiştirildiği ve ihtiyaçların bu bitkilerden giderildiği ifade edilmiştir. Ayrıca bölgede pelin, papatya, kantaron, salep, hindiba, ayrık kökü, kuzu kulağı gibi başka birçok bitkinin varlığından bahsedilmiştir. Bunlar dışında dağlarda birbirlerine yakın şekillerde konumlanan yedi santimetre uzunluğunda ince dallara sahip şemsiye şekilli dikenli bir bitkinin bulunduğu ve bu bitkinin haziran ayında çatlayarak zamk oluşturduğu, zamkın yağ haline getirilerek okkasının on kuruşa satıldığı bilgisi verilmiştir. Ayrıca bölgede bol miktarda bulunan çiriş bitkisinin ayakkabı yapanlar tarafından kullanıldığını ve yapraklarının pişirilip hazmı kolay bir yemek haline getirildiğinden bahsetmiştir. Bölgede ıspanak, lahanası, marul, havuç, turp, şalgam, soğan, sarımsak dışında başka sebzenin yetiştirilmediği, kavun karpuz gibi meyvelerin civar kazalardan getirilip satılmakta olduğu ifade edilmiştir.

2.7. Hayvanlar

Bilgi verilen bir diğer alan ise şehirde mevcut olan hayvanlar hakkındadır. Şehir dahilindeki katır, manda, sığır, koyun, keçi, bal arısı canlılarına dair mevcut sayılar verildikten sonra bir girizgâh yapılarak bölgede turna, keklik, bıldırcın, güvercin, kara kuş, atmaca, leylek, saksığan gibi diğer kuş türlerinin isimleri sıralanmıştır: *“Hayvânât-ı haşyeden vaşak tilki sansar tavşan kurt çakâl ayı kesretle mevcûd ve Çoruk Nehri’nde su iti dahi çokdur tuyûrât-ı beytyeden kaz ördek hindî tavuk kesretle beslenmektedir.”* Hayvanlarla ilgili son olarak ise Çoruh Nehri’nde kefal, uskumru gibi lezzetli tatlı su balıklarının olduğu, soğukluğun şiddeti nedeniyle akrep ve kaplumbağanın

bölgede bulunmadığı, yılan ve kertenkelenin ise nadir olarak bulunduğu belirtilmiştir: *“Esmâkdan Çoruk Nehri’nde kefal ve uskumru cinsinden tatlı su balığı çokdur ve gâyet lezîzü’l-balık kesretle bulunuyor haşerâtü’l-arzden bürûdetin şiddeti sebebiyle akrep kaplumbağa bi’l-küllîye mefkûd ve hayye ve kertenkele ender olarak bulunuyor.*

2.8. Sosyal Yaşam

Bayburt halkının genellikle kendi halinde bir yaşam sürmekte olduğu, kuvvetli, çalışkan ve genellikle çiftçilikle uğraşmakta olduğu bilgileri verilmiştir. Yaralama, öldürme ve hırsızlık nadir olarak görülmektedir. Ek olarak Bayburt halkının misafirperver oldukları ifade edilerek sosyal yaşam hakkında bilgi verilmiştir: *“İktidârları nisbetinde misâvirperver ve beher karyede misâfirhâneler mevcûddur.”* (Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ 1884d).

2.9. Tıbbi Topoğrafya

Tabip yazısının son bölümünde, bölgede şiddetli soğukların akciğer hastalıklarına sebep olduğunu, sonbahar ve ilkbahar mevsimlerinde hanelerde soğuk rutubet ve hayvanların neden olduğu kokuşmaların neticesinde tifo, romatizma gibi hastalıkların ortaya çıktığını ifade ederek şehrin tıbbi topoğrafyası hakkında farklı bazı bilgiler vermektedir: *“Bürûdetin şiddeti sebebiyle zâtü’r-ri’e ve zâtü’l-cenb ve nezle-i ri’evîye-i müzmine ve emrâz-ı kalbiye kesîrû’l-vukû’dur tederrün-ü ri’e nâdiren görülyor ise de hevâ-i nesîmiyenin sertliği sebebiyle sûret-i hâddede icrâ-yı ahkâm ederek serî’ân fevti mevcûb oluyor fasl-ı harîf ve rebî’de hâneler derûnunda hâsıl olan rütûbet-i bâride ve taaffünât-ı hayvâniye sebebiyle hummâ-yı tifoidi ve resyenin envâ’-ı kesretle hâsıl olmaktadır.”* Devam eden açıklamalarda nöbetli humma ve boyun bölgelerindeki lenf bezlerinin şişmesinin nadir olarak görüldüğü ancak frengi ve bel soğukluğu hastalıklarının bölgede yaygın olduğu ve bazı ailelerde küçük çocuklara varıncaya kadar ulaştığı belirtilmiştir. Ayrıca tabip olmayan bazı kişiler hastalıkları tedavi etmeye kalkışarak cıva ile klorun birleşmesinden meydana gelen zehirli bir hap ve cıva türü birleşimlerle tütsüler yaparak bazı insanların ölmelerine neden olmuşlardır. Bayburt’ta çocukların boğmacadan vefat ettikleri kadınların ise tandır alevine yüzlerini tutmalarından mütevellit göz tabakalarında oluşan değişimlerin etkisiyle göz hastalıklarına müptela oldukları ve ilerleyen zamanlarda bunun körlüğe de sebep olduğuna yönelik bilgilerin verildiği tespit edilmiştir:

“Bu sene etfâl meyânında su’âl-i dîkî sûret-i müstevliyânede icrâ-yı ahkâm ederek vefâyât-ı kesîre husûle getirmişdir emrâz-ı aynıye tâife-i nisvânda gâyet çokdur sebebi dahi bâlâda muharrer olduğu vechle ocak makâmında kullandıkları tândırın alevi üzerine yüzlerini vererek rûz ve leyâl harâret-i şedîdeye ma’rûz olduklarından tabaka-i aynıyeye demin hücumu ale’t-tevâlî ecfânlarının ihrâk olunmakta bulunması sebebiyle çifte kirpik hâsıl olarak ve zâtü’l-mültehime ve korneanın envâ’-i ve bi’l-âhire tabaka-i korneanın tazallüm ve tesekkubu husûle gelerek ekserîsinin a’mâ olmasına sebep olmaktadır.

Ayrıca bölgede kadınların tedaviye itibar etmedikleri, tedavi olsalar dahi daima ateşle uğraşmak mecburiyetinde olmalarından dolayı bu duruma maruz kalmak zorunda oldukları belirtilmiştir (Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ 1884e).

SONUÇ

Çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin ilk Türkçe tıp mecmuası sayılan Vakay-i Tıbbiye'de, Bayburt'un topoğrafyasına yönelik kaleme alınan bölüm incelenmiştir. Yazıda 1884 yılında Bayburt'ta tabiplik yapan Ali Rıza Efendi'nin (ö. 19.yy.) Bayburt'un kültürel, tarihi, coğrafi ve sosyal özelliklerine dair bilgiler verdikten sonra bölgenin sağlık sorunlarına dair önemli bilgiler paylaştığı görülmektedir. Tabibin tıbbi açıklamalar haricinde farklı alanlara yönelik bilgilere yer vermesi onun bulunduğu şehri tanımaya gayret gösterdiğini ve bu alanlara ilgi duyduğunu kanıtlar niteliktedir.

Verilen coğrafi bilgilerden Bayburt'un önemli bir geçiş bölgesinde olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Marko Polo (ö. 1324)'nun Moğolistan'a giderken Bayburt'a uğradığı bilinmektedir (Akdağ 2015: 8-11). Ayrıca Evliya Çelebi'nin de Bayburt şehrini ziyaret ettiği görülmektedir (Eryılmaz 2019: 15). Özellikle Tebriz yolu üzerinde bulunması, Karadeniz limanlarına doğal ulaşım sağlaması onu Anadolu'nun doğu kapısı olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır. Milattan önce önemli siyasi oluşumlara ev sahipliği yapan Bayburt'un, o dönemler de Karadeniz'e kısa süreli ulaşım yolu sunduğu vurgulanmaktadır (Eryılmaz, 2019: 6-7) ki tabibin vermiş olduğu bilgilerde de yine Karadeniz'e ulaşım için bir katır yolunun varlığından bahsedilmektedir. Bu yolun Bayburt'tan Karadeniz'e gidişi sağlayan Aydın-tepe-Soğanlı dağ yolu istikameti olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yazıda bahsi geçen çevre şehirlere olan yolculuk süreleri göz önüne alındığında, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Anadolu'da şehirler arası seyahatin hayli meşakkatli olduğu anlaşılmaktadır. Coğrafi koordinat bilgileri yalnızca kuzey enlemi ve doğu boylamı verilerini içermektedir, güney ve batı boylamı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamakla beraber verilen coğrafi koordinatlar günümüze göre küçük bazı sapmalara sahiptir (Uçar 1998: 1).

Bayburt'un tarihinin her ne kadar milattan önceye dayandığı düşünülse de tabibin bu konuda çok detay vermediği ve bilgelerin bir kısmının Bayburt Kalesi'ne kazınan yazılardan elde edildiği görülmektedir. Bu alıntı, tabip tarafından verilen bilgilerin doğruluk değerini artırmaktadır. Bayburt'un sahabe türbelerine ev sahipliği yaptığına yönelik vurgu da dikkat çekicidir. Nitekim Bayburt şehrindeki türbe ve mezar taşlarının incelendiği bir çalışmada şehrin bu anlamda zengin bir alt yapıya sahip olduğu görülmektedir (Akdağ, 2015: 292-295). Bu durum şehrin manevi atmosferini etkileyen önemli unsurlardan biri sayılabilir. Özellikle Şehit Osman türbesi üzerine yapılan açıklama, türbenin o dönemde de önemsendiğini gösterir niteliktedir. Nitekim günümüzde türbe Bayburt'un hala önemli ziyaret mekanlarından birisidir.

Bayburt'un nüfus bilgilerinin, Çoruh Nehri kenarına kurulu bölgede 1800 hane, kaza dahillerinde 172, köylerde 7000 hane şeklinde verildiği görülmektedir. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımları erkek ve kadın olarak ayrı ayrı yapılabilmekteyse de tabibin nüfus bilgilerini tercihen hane sayısı üzerinden paylaştığı düşünülmektedir (Özger 2007: 111-124). Şehirde Ermeni, Rum ve Müslüman ailelerin varlığından bahsedilmiştir. Bayburt'un 16. yüzyıla ait tahrir defteri verilerine göre o dönemde bölgede nüfusun %60'ını gayri müslim tebaa oluşturmaktadır (Ünsal 2020: 4). Bu durum Osmanlı Devleti'nde farklı inanç grupları ve milletlerden tebaanın bir arada yaşayabildiğini örneklendirmesi bakımından kıymetlidir. Ayrıca camiye ek olarak şehirde kilisenin

bulunması, gayrimüslim çocuklar için sıbyan mekteplerinin varlığı Bayburt'un kozmopolit yapısının hoşgörölül ile donatılmış olduğunu gösterir niteliktedir.

Bayburt'ta varlığını sürdüren kuruluşlardan özellikle değirmen ve yağhanelerin olması, maden işçiliğinin varlığı, kereste yapımı ve satımı, bölgede üretimin aktif olarak yapıldığını kanıtlamaktadır. Nitekim meyve ağaçlarının bolluğu, çeşitli bitkilerden yağ elde edilmesi ve özellikle buğday, arpa, çavdar, küşne gibi önemli bitkilerin bölgede yetiştirilmesi tarıma verilen önemi göstermektedir.

Bayburt'un o dönemde sosyal yaşam bakımından oldukça sakin bir şehir olduğu kabul edilebilir. Nitekim metinde suç oranları düşük bir şehir olduğu görülmektedir. Halkın kendi halinde bir yaşam sürdüğü, genellikle çiftçilikle uğraştıkları ayrıca misafirhane kuracak kadar misafirlerine değer verdikleri anlaşılmaktadır. Bayburt sakinlerinin ayrıca kuvvetli ve çalışkan oldukları ifade edilmiştir. Zamk ürününden yağ elde edilip satılması, kereste ticaretinin yapılması, çiriş kökünün ayakkabı yapımında kullanılması gibi bilgiler Bayburt halkının aynı zamanda buldukları coğrafi şartları iyi değerlendirmeye çalışan insanlar olduklarını gösterir niteliktedir. Ayrıca bitki ve hayvan bakımından çeşitli zenginliklere sahip olan bölgede özellikle Çoruh Nehri'ndeki balıklardan da faydalandığı görülmektedir. Buna ilave olarak bal arıcılığının da bölge de yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tabibin, bölgenin yaşam koşulları ve tıbbi topoğrafyasına yönelik paylaştığı bilgilerde, özellikle bölgenin hava durumuna, mevsimlerine, çevrenin temizliğine, binaların insan sağlığına olan etkilerine odaklandığını görmekteyiz. Çoruh Nehri'nin bataklık haline gelmediği, bölgede pirinç yetiştiriciliğinin yapılmadığına dair bilgiler verilerek, şehrin genel hava yapısının olumsuz olarak etkilenmediğine ve herhangi bir kokuşmanın halkı hasta etmediğine dikkat çekilmektedir. Buna karşın evlerin sıhate uygun inşa edilmemesinin ve sokakların hızsızlık kurallarına uygun olmayışının yani daha çok şehirleşmenin getirdiği etkilerle hava yapısının insan sağlığını olumsuz olarak etkilediğine vurgu yapılmaktadır. Bu bilgilerin paylaşılması esbab-ı sitte-i zaruriyenin tabip nezdinde önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu kabule göre hava, insan bedeninin sağlıklı olmasıyla doğrudan ilintilidir. İyi hava, sağlık için elzemken sıhhatli olmak için kötü havadan kaçınılması gerekmektedir. Bu kabuller bilindiği üzere Klasik dönem Osmanlı tıbbının temel yapıtaşlarını oluşturmaktadır. Oysaki yazının kaleme alındığı tarih 1884 yılıdır. Yani modern ilk tıp mektebinin kuruluşundan yarım asırdan fazla bir zaman dilimi geride bırakılmıştır. Bu bölümde verilen bilgilerin modern tıp öğretileri ile şekillenmesi beklenilirken durumun tam tersi olduğu görülmektedir. Bu ise 19. yüzyılda bir Osmanlı hekiminin hala klasik tıp öğretilerine itibar gösterdiğini kanıtlar niteliktedir.

Bayburt'ta havanın sert ve soğuk olması ve kış mevsiminin uzun sürmesinin temel sebebi olarak, Karadeniz'e dağların set çekmesi gösterilmektedir. Bu hava şartları ise özellikle akciğer ve kalp hastalıklarına neden olmaktadır. Bölgede görülen diğer hastalık türleri ise frengi ve bel soğukluğudur. Bu hastalıkların işinin ehli olmayan kişiler tarafından tedavi edilmeye kalkışıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı toplumunda bu kişilerin bilinçsizce yaptıkları tedavinin kişilere zarar verdikleri bilinmektedir (Topçu 2019: 132-140). Bu durum, halkın tabibe başvurmak yerine başka tedavi seçeneklerine yöneldiklerini ve bu konuda yeterli sağduyuya sahip olmadıklarını gösterir niteliktedir. Çocukların ise boğmaca (kara öksürük) hastalığından vefat ettiklerine yönelik

bilgi verilmektedir. Osmanlı'da boğmaca hastalığına yönelik yapılan bir arşiv çalışmasında, hastalığa ait ilk kayıtların ancak 1887 tarihinde olduğu görülmektedir (Tüzün & Erkmen 2022: 507-517). Bu bilgi ışında tabibin arşiv kayıtlarından daha önce bu konu hakkında bilgiyi paylaşması tıp tarihi açısından önem arz etmektedir.

Bayburt'ta kadınlar evlerde sürekli olarak tandır ateşine maruz kalmaktadırlar. Ateşin göz tabakalarına olan olumsuz etkisi kadınlarda körlük seviyesine dahi ulaşabilecek bir hastalığın oluşmasına neden olmaktadır. Buna rağmen kadınların tedaviye pek de itibar etmedikleri ifade edilmektedir. Bu durum bölge kadınların sağlıklarına ehemmiyet vermediklerini düşündürmektedir. Ayrıca hem tandır ateşinin kadınlar üzerindeki bu olumsuz etkisi hem de çocukların bacalardan düşerek el ve bacaklarını kırması hatta bazen vefat etmeleri coğrafyanın, kültürün, yaşam tarzının sağlığa olan etkisini resmetmektedir.

Sonuç olarak tıp ve bilim tarihimiz açısından önemli bir yere sahip olan Vakay-i Tıbbiye mecmualarının incelenmesi, Anadolu'nun kadim şehirlerinden biri olan Bayburt'a dair pek çok yeni bilgiye ulaşmamızı sağlamıştır. Ayrıca sağlık alanındaki süreli yayınların dönemin tıbbi alt yapısının, sağlık problemlerinin vb. anlaşılmasını sağlamanın yanı sıra farklı alanlara hitap edecek bilgi türlerini de içinde barındırdığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

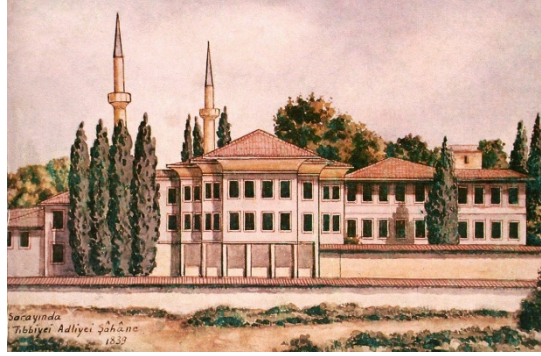
- Akdağ, Furkan (2015). *Bayburt'taki Türbeler ve Mezar Taşları*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Ataç, Adnan (1996). *Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Aydın, Mükerrrem Bedizel (2018). "Osmanlı Tıp Metinlerinde (15-17. Yüzyıl) Hava-Sağlık İlişkisi". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 4(7):33-55.
- Çınar, Gökhan (2002). *Türkiye'de Popüler Bilim Dergiciliğinin Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Dereköy, Fevzi Sefa (2016). *Vakay-i Tıbbiye Dergisinin 1884/100, 1897/24, 1897/5, 1897/12 ve 1897/13 Sayılarının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dinç, Gülten (2003). *Mekteb-i Tıbbiye Matbaası'nda Basılan Arap Harfli Türkçe Yayınlar Aracılığı ile Tıbbiye'nin Yayın Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme (1844-1928)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Dinç (Özkan), Gülten (1989). *Arap Harfleri ile Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınların İncelenmesi ve İstanbul Kütüphaneleri Tıbbi Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu (1849-1928)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Duman, Hasan (2000). *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, (1828-1928)*. C. 2. Cilt. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

- Eryılmaz, Demet (2019). *Bayburt Kale Kazısı Seramik Buluntuları*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Özbay, Kemal (1976). *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*. C.2. İstanbul: Yörük Basımevi: İstanbul Matbaası.
- Özger, Yunus (2007). *XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Shefer-Mossensohn, Miri (2018). *Osmanlı'da Bilim: Kültürel Yaratı ve Bilgi Alışverişi*. çev. K. Oğuz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ (1884a). "Bayburt Sancağının Topoğrafyasıdır". *Vakay-i Tıbbiye* 5(103), 609.
- Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ (1884b). "Bayburt Sancağının Topoğrafyasıdır". *Vakay-i Tıbbiye* 5(103), 610.
- Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ (1884c). "Bayburt Sancağının Topoğrafyasıdır". *Vakay-i Tıbbiye* 5(103), 611.
- Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ (1884d). "Bayburt Sancağının Topoğrafyasıdır". *Vakay-i Tıbbiye* 5(103), 612.
- Tabib-i Livâ-yı Bayburt Ali Rızâ (1884e). "Bayburt Sancağının Topoğrafyasıdır". *Vakay-i Tıbbiye* 5(103), 613.
- Topçu, İbrahim (2019). "Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Bilimsel Tıp Cemiyetleri". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(özel sayı), 132-140.
- Tüzün, Nevim, & Erkmen, Ayşe (2022). "Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Boğmaca Hastalığı Üzerine Bir İnceleme (XIX. Yüzyıl Sonlarından XX. Yüzyıl Başlarına)". *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 12(3), 507-517.
- Uçar, Hatice (1998). *Bayburt ve Bayburt Evlerinin Mimarlık Tarihindeki Yeri*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Ünsal, Alper (2020). *46 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Bayburt ve Çevresinde Ekonomik ve Sosyal Hayat*. Yüksek Lisans Tezi. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Varlık, Bülent (1985). "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri". *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: İletişim Yayınları. 112-125.
- Yıldırım, Nuran (2010). *İstanbul'un Sağlık Tarihi*. İstanbul: Düzey Matbaacılık.
- İnternet Kaynağı Atatürk Kitaplığı "İBB Atatürk Kitaplığı". <https://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/tr/Anasayfa>. [erişim tarihi: 10.10.23].
- İnternet Kaynağı Sarı, Nil (2004). "Mekteb-i Tıbbiye". *İslam Ansiklopedisi*. C.29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 2-5. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-tibbiye>. [erişim tarihi: 23.01.2024].
- İnternet Kaynağı Kelime Çözümleyici "Kelime.com". <https://kelime.com/cozumleyici> [erişim tarihi: 28.10.2023].
- İnternet Kaynağı Türk Dil Kurumu "Türk Dil Kurumu Sözlükleri". <https://sozluk.gov.tr/>. [erişim tarihi 28.10. 2023].

İnternet Kaynağı Türk Tarih Kurumu "Tarih Çevirme Kılavuzu". <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>
[erişim tarihi 28.10.2023].

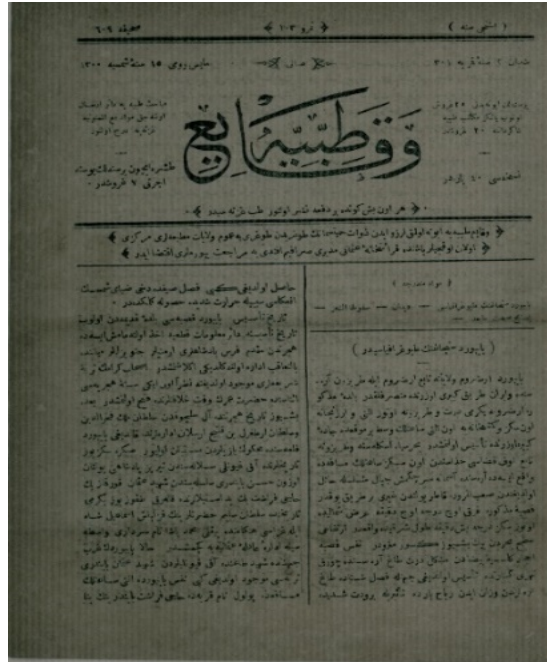
TABLO VE ŞEKİLLER

[Şekil 1: Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliye-i Şâhâne (Süheyl Ünver'in yaptığı çizim)]

[Kaynak: Sarı 2004: 2. Erişim Tarihi 23.01.24]

[Şekil 2: Vakay-i Tıbbiye 103. Sayı Kapak Sayfası]

[Şekil 3: Bayburt Sancağı'nın Topoğrafya Yazısının Bitiş Sayfası]

[Şekil 4: 19. Yüzyıl Sonlarında Bayburt Haritası]

